

DEBRECENI EGYETEM
BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KAR

HABILITÁCIÓS TÉZISEK

Társadalmi tőke és részvételi városfejlesztés

ÍRTA:

dr. Füzér Katalin

aki

SZOCIOLÓGIA TUDOMÁNYÁGBAN

habilitáció elnyerésére pályázik

DEBRECEN

2015

I. A kutatás tárgya

A kutatás egyrészt hozzá kíván járulni a szociológiai elméletalkotáshoz azzal, hogy a társadalmi tőke szociológiaelméletének a bizalom társadalomelméletére építő változatára tesz javaslatot. Másrészt, az empirikus eredmények gyarapítása terén a kutatás a társadalmi tőke szempontrendszerét alkalmazva megvizsgálja a projektesítés folyamatának (Czibere, Kovách 2013) egyik terepét adó városfejlesztést az ezredforduló utáni pécsi helyi társadalom kontextusában.

II. A kutatás háttere: piac, redisztribúció, projektesítés a poszt-szocialista kapitalizmusokban

A poszt-szocialista kapitalizmusok értelmezési keretében (Bohle, Greskovits 2012, Eyal et al. 1998) elhelyezve empirikus terepünket a következő strukturális tényezőkkel kell számot vetni: a globális viszonylatban félperiférikus helyzetű ország periférikus helyzetűvé vált regionális központjában, Pécsen, a poszt-szocialista átalakulási krízis (Szelényi 1996: 309) elsősorban nem a piaci viszonyokat, a hazai vagy külföldi tőkebefektetésen alapuló kapitalizmust hozta magával, hanem a nehézipar (szén- és uránbányászat) összeomlását, a feldolgozóipar (pl. bőr-, porcelán-, húsipar) leépülését és ezzel együtt a helyi munkaerőpiac erőteljes beszűkülését. A poszt-szocialista időszak legjelentősebb városi és városkörnyéki foglalkoztatójává a közsféra lépett elő a közintézmények széles körében nyújtott munkalehetőségeivel (egészségügy, közigazgatás, közoktatás, egyetem, helyi és megyei önkormányzat és intézményei). A poszt-szocialista kapitalizmusok változatai közül ugyan valóban a Bohle és Greskovits (2012) által közép-európai, visegrádi modellként leírt beágyazott neoliberális modell ideáltípusa alkalmas leginkább a magyar viszonyok elemzésére¹, azonban ezen tágabb értelmezési kereten belül az országon belüli regionális különbségekre is tekintettel kell lenni (Füzér 2013a, 2013b). A visegrádi beágyazott neoliberális kapitalizmusban a redisztributív szektor hivatott ellensúlyozni a kapitalista átalakulás társadalmi árát, egyfajta védőpajzsot kívánván biztosítani azon társadalmi következmények ellen, amelyeket az intenzív külföldi működő tőke befektetésen (foreign direct investment, FDI) és az egykori szocialista gazdaság feldolgozóipari örökségét és képzett munkaerőjét felhasználó transznacionális vállalatok működésén alapuló kapitalizmus hoz magával (Bohle, Greskovits 2012: 138-181). A nemzetközivé vált kapitalizmus viszonyai közepette azonban nemcsak az országok egésze szolgáltatja a strukturális tényezők tulajdonképpeni keretét, a gazdasági fejlődési zónákhoz való viszony legalább akkora jelentőséggel bír: a visegrádi országokon belül strukturális jelentőségű különbségeket okoz a városok és régiók elhelyezkedése, illetve kapcsolódásai a komplex gyártási és szolgáltatási térséggé összeálló közép-európai gazdasági fejlődési zónához. A Dél-Lengyelországtól induló, Csehországot, Nyugat-Szlovákiát és Északnyugat-Magyarországot átfogó gazdasági fejlődési zónán (Bohle, Greskovits 2012: 168) kívül eső városok esetében a redisztributív, közpénzekből finanszírozott és menedzselt gazdasági szegmenseknek központi jelentősége van: ahol az FDI és a hazai tőkebefektetés csekély, az EU-s és hazai fejlesztési források alapvető jelentőségűek mind az üzleti, mind a közsféra számára. A városfejlesztésnek ebben a kontextusban még nagyobb a jelentősége, hiszen az infrastrukturális beruházásoktól és a helyi gazdasági fejlődéstől kezdve a szociális szolgáltatások javításán keresztül, egészen az közösségfejlesztésig jóformán mindent fejlesztési forrásokból kell finanszírozni, ezen belül nagy súllyal városfejlesztési projektek keretében.

¹ A beágyazott neoliberalizmus példái még Lengyelország, Csehország és Szlovákia, míg a másik két modell a balti államok elemzésére kidolgozott nacionalista neoliberális modell, valamint a Szlovénia által megtestesített neokorporativista modell (Bohle, Greskovits 2012).

Ebből következően a Pécshez hasonló strukturális helyzetben lévő városok nemzetközi és európai integrációja elsősorban nem a piaci mechanizmusok tőke és munka viszonyai mentén, hanem a redisztribúció dimenziójában történik meg, jelesen az EU-s fejlesztési források és projektek révén. Ezzel azonban ezek a térségek éppenséggel az európai mainstream-be csatlakoznak, mivel az európai társadalmak mindegyikét érintő egyik legjelentősebb közelmúltbeli átalakulást a projektesítés folyamata jelentette (Sjöblom et al. 2006, Sjöblom et al. 2012, Kovách, Kristóf 2007, Böröcz, Sarkar 2005).

A projektesítés a közpénzek és a hatalom elosztásának egyre fontosabb formájává lép elő ez európai térségben: az átalakulás érinti a közigazgatást, amelynek tradicionális hierarchikus bürokráciái utat engednek a rögzített időkeretben és költségvetéssel, rövidtávú tevékenységeket hálózatosan szervezett szereplőkkel végző projekteknek. A projektek az európai társadalmak életének számos területén elterjednek: az európai, nemzeti, regionális és helyi szintű fejlesztéspolitika terepei (Kovách 2000, Csurgó, Kovách, Kucerova 2008, Granberg, Andresson, Kovách 2015) mellett megjelennek a köz- és felsőoktatásban, a szakmai szolgáltatásokat nyújtó üzletágakban, és az olyan hagyományos bürokráciákban is, mint az egyházak. A projektesítési folyamat magával hozta egy új társadalmi osztály, a projektosztály megjelenését is (Kovách, Kucerova 2006, 2009, Füzér 2013a). A projektosztály társadalmi és politikai funkciója az információk és források közvetítése a potenciális jogosultakhoz, illetve a tényleges kedvezményezettekhez. A projektosztály hozzáférést biztosít olyan forrásokhoz és kapcsolathálókhöz, amelyeket nélkülük a jogosultak nem lennének képesek elérni. Merítési bázisát tekintve a projektosztály tagjai a magasan kvalifikált professzionális szolgáltatásokat nyújtani tudók köréből kerülnek ki, például jogi, adminisztratív, humán területekről (elsősorban projektmenedzserként), valamint a projektek tematikájához igazodóan sokféle más típusú professzionális tudással rendelkező szakemberek köréből is rekrutálódhatnak a projektosztály tagjai. Ezek a szakemberek, szaktudásukon kívül, tipikusan rendelkeznek „projektosztály készségekkel” is, mint pl. menedzseri és networking készségek, magas szintű (projekt) angol nyelvi és IT kompetenciák, valamint flexibilitás a munkavégzés és az életstílus területén. A projektesítés terjedésével a projektosztály egyre inkább osztozik a hagyományos politikai, gazdasági és tudás elitiek hatalmában, különösen az olyan térségekben, ahol az általuk közvetített forrásoknak döntő jelentősége van.

A városfejlesztés projektesítése a releváns szereplői körök közé emelte a helyi projektosztályt, egyúttal azonban a szereplőknek egy olyan, sokkal diffúzabb szociológiai kontúrokkal megragadható körét is, amelyet a projektek nyelvén partnerségnek szokás nevezni. A különféle városfejlesztési projektek különféle partnerségeket mozgósíthatnak, a jelen munka empirikus terepei esetében azonban kitüntetett jelentősége van a partnerségeknek, tekintettel az elemzett városfejlesztési folyamatok részvételi jellegére.

III. A kutatás empirikus terepe és céljai: a társadalmi tőke szerepe a részvételi városfejlesztésben az ezredforduló utáni Pécsen

A kutatás a szociális városrehabilitáció (2005-2015), a Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa projekt(ek) (2004-2011) és a Pécs 2020, illetve Pécs2030 városfejlesztési stratégiák tervezésének (2011-2015) részvételi városfejlesztési folyamatait vizsgálja.

A kutatás célja, hogy számot adjon a társadalmi tőke városfejlesztési folyamatokban játszott szerepéről. Középpontjában az a kérdés áll, hogy a városfejlesztési folyamatok szereplői körében adottságként, erőforrásként rendelkezésre álló (avagy éppen hiányzó) társadalmi tőke milyen szerepet játszik a városfejlesztési projektek tervezésében, kivitelezésében, illetve hosszú távú fenntartásában. Megvizsgáljuk, hogy a kulcsszerepet betöltő csoportok, a helyi politikai, gazdasági és tudás elitek, a helyi projektosztály, valamint a különféle helyi partnerségek körében és az egymás közötti viszonyokban milyen módon kerül felhasználásra (avagy éppen elhasználásra) a társadalmi tőke három típusa, a megkötő (bonding), az összekötő (bridging) és az összekapcsoló (linking) társadalmi tőke. A kutatás fontos eleme annak leírása, hogy melyik szereplői csoportok körében gyarapszik, illetve erodálódik a társadalmi tőke a városfejlesztési folyamatokkal összefüggésben. Kiinduló hipotézisünk szerint a városfejlesztési folyamatokban való részvétel a projektesített redisztributív egyenlőtlenségek új mechanizmusát hozza létre azért, hogy a magasabb társadalmi státuszú, nagyobb (összekötő és összekapcsoló) társadalmi tőke készlettel rendelkező társadalmi csoportok nagyobb sikerrel vesznek részt a városfejlesztési folyamatokban, és a részvételi folyamat során gyarapítják is társadalmi tőkájukat. Ezzel szemben az alacsony társadalmi státuszú csoportok (amelyek a szociális városrehabilitáció tulajdonképpeni célcsoportjai) eleve kevesebb (összekötő és összekapcsoló) társadalmi tőkével rendelkeznek, amit a részvételi városfejlesztési folyamatokba való bekapcsolódás inkább gyarapít, mint rombol, relatíve azonban az eleve előnyösebb helyzetű magasabb társadalmi státuszúak társadalmi tőkéje gyarapszik dinamikusabban.

A kutatás ezen csoportok társadalmi tőke készletének alakulására koncentrálna azzal a tágabb problémakörrel is foglalkozik, hogy egyéb erőforrások szűkében a kedvezőtlen regionális elhelyezkedésű térségekben milyen szerepe lehet a társadalmi tőkének, mint erőforrásnak, milyen módon gyarapítható és hogyan lehet elkerülni az erodálódását.

IV. A kutatás elméleti kerete: megkötő, összekötő és összekapcsoló társadalmi tőke

A társadalmi tőke szociológiaelméleti keretét a koncepcióról az ezredforduló óta folyó viták nyomán abban a változatban rekonstruálom, amely a bizalom társadalomelméletére épít -- egy olyan elméleti háttérre, amelyhez ritkán nyúlnak vissza a társadalmi tőke kortárs teoretikusai és kutatói. A bizalom, az együttműködési normák és a kapcsolathálózatok dimenzióból a társadalmi tőke három típusát, a megkötő (bonding), az összekötő (bridging) és az összekapcsoló (linking) társadalmi tőke ideáltípusait rekonstruálom, majd ezeket operacionalizálom az elemzés céljaira.

A többi tőkefajttával összevetve a társadalmi tőke legfontosabb tulajdonsága, hogy egyénileg nem birtokolható, mint a pénz vagy a humántőke: kifejezetten társadalmi természetű erőforrás, amely lehetővé teszi az emberek közötti együttműködést a legkülönbélebb csoportokban, illetve csoportok között. Első megközelítésben megkötő társadalmi tőkén a szoros bizalmon alapuló olyan kapcsolathálózatokban rejelő erőforrásokat értjük, mint például a család; összekötő társadalmi tőkén a gyengébb bizalmon alapuló, például munkatársi kapcsolatok lehetséges hasznait (vagy kárait) értjük; míg összekapcsoló társadalmi tőkén például a választott képviselők és az állampolgárok viszonyaiban megtestesülő lehetőségeket értjük.

A társadalmi tőke azonban kevésbé differenciált változatban lett a kortárs társadalomtudományok sikerkonceptiója, a policy világában is egyre nagyobb jelentőséghez juttatva a fogalmat. A társadalmi

tőke fogalma lenyűgöző karriert futott be a társadalomtudományokban: míg az 1980-as évek végén Pierre Bourdieu és James Coleman komplex igényű elméleti írásai kiemelkedőek (Füzér 2015b), addig az 1990-es évektől a főszerepet Robert Putnam és Francis Fukuyama vették át, a figyelem középpontjába állítva a jelenséget politikai, illetve gazdasági haszna miatt, két egymásra rímelő tézis nyomán. Putnam neo-Tocquevillánus tézise (1993) a stabil demokráciához szükséges erős civil társadalomról (sok társadalmi tőkéről), illetve a demokrácia stabilitását veszélyeztető gyenge/gyengülő civil társadalomról (kevés, vagy erodálódó társadalmi tőkéről) és elemzése az amerikai demokráciát veszélyeztető folyamatokról (1995, 2000), a klubok helyett egyedül való tekézés fémjelezte veszélyekről azt eredményezte, hogy robbanásszerűen megnőtt a társadalmi tőkével foglalkozó társadalomtudományos irodalom mennyisége (Füzér et al. 2005: 12, 2006: 337). Fukuyama párhuzamos tézise (1995, 1999) a globálisan is sikeres gazdaságokat támogató „spontán társas készségről” (sok összekötő társadalmi tőkéről) és a családelvű társadalmak (sok megkötő társadalmi tőkét használó) gazdaságainak korlátairól kevésbé volt visszhangos, noha elméletileg sokkal kidolgozottabb társadalmi tőke koncepción alapult (Füzér 2015b). Közben a fejlesztési szervezetek gyakorlati világában is sikertörténet lett a társadalmi tőke fogalmából: a nemzetközi fejlesztése szervezetek (mint az OECD, a Világbank, a UNDP) mellett az ezredforduló táján számos ország nemzeti fejlesztési terve is a társadalmi tőkét kívánta gyarapítani (Egyesült Királyság, Írország, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland). Az Egyesült Államokban pedig a társadalmi tőke doyen-je, Robert Putnam kezdeményezett országos társadalmi tőke fejlesztő (civil) stratégiát a Saguro Szeminárium keretében, konkrét projekteket pedig a Better Together elnevezésű mozgalom keretében (Füzér et al. 2005: 25-65).

A koncepció divatja azonban nem járt együtt a kutatói közösség konszenzusát bíró elméleti tisztázással, a koncepcionális alkotóelemek rögzülésével, a jelenség hatókörének lehatárolásával, illetve az empirikus elemzés számára történő operacionalizáció módjainak intézményesülésével. Ahány kutató, annyi definíció és mérőeszköz – állapítják meg sokan a kuhni értelemben vett preparadigmatikus állapotokat észlelve. Nem csoda, hogy a sikerekkel párhuzamosan a társadalmi tőke koncepciójának kritikája el is előtérbe került: a koncepciót kritizálták (pl. Portes 1998) mind alulteoretizáltsága, mind azon gyakorlat miatt, hogy túlságosan sokféle kedvező társadalmi jelenség magyarázatára igyekeztek felhasználni a kutatók: jobb egészségi állapot, javuló bűnözési statisztikák, jobb iskolai teljesítmény, munkaerő piaci sikerek, az életminőség javulása, jó kormányzati teljesítmény -- és természetesen a gazdasági fejlődés pozitívumai is mind a társadalmi tőkének tulajdoníthatóak, ezen elképzelések szerint (Fukuyama 1995, Putnam 1993, 1995, 2000). A fejlesztéspolitika gyakorlati világában is kritikát kapott a társadalmi tőke (Woolcook, Deepa 2000, Woolcook 2001), mint minden társadalmi problémára felírható csodagyógyszer. Ezen kritikák nagy része lényegében véve megállja a helyét, hiszen a társadalmi tőke irodalmában sokszor azon volt a hangsúly, hogy megkülönböztessék a társadalmi tőkét és a szintén rendkívül népszerűvé váló társadalmi kapcsolatháló elemzéstől (Csizmadia 2008, Szántó, Tóth 2006), méghozzá úgy, hogy a társadalmi tőke koncepcióját a szociológiaelmélet három bevett kategóriájára, a bizalomra, a társadalmi normákra és a kapcsolathálózatokra építették. A problémát az jelentette, hogy ezeket a szociológiai kategóriákat mind elméletileg, de legfőképpen empirikusan meglehetősen lazán kezelték. A gyakorlati életben pedig azt láttuk, hogy a társadalmi tőke fejlesztését célul kitűző programokat viszonylag olcsó megoldásként tálták olyan komplex társadalmi problémák kezelésére, mint a szegénység, vagy a gazdasági elmaradottság. A társadalmi tőkéhez kapcsolódó efféle optimizmus egy

olcsóbb alternatíva lehetőségével kecsegtetett és nem a kiegészítését kínálta más, kifejezetten drága fejlesztési eszközöknek (Füzér et al. 2005).

A társadalmi tőke koncepciójának kritikáira adott elméleti válaszok közül megítélésem szerint a leggyümölcsözőbb a társadalmi tőke három típusának bevezetésére tett javaslat volt (Woolcook 2001: 13-14, Field 2003: 42-43, Halpern 2005: 26-31). Ez az elméleti megoldás lehetővé tette a társadalmi tőke koncepciója mögött mindig is meghúzódó szociológiaelméletekhez való visszakapcsolódást és egy komplexebb, robusztusabb elméleti kidolgozását annak a problémának, hogy miként kapcsolódik össze a bizalom, a társadalmi normák és a kapcsolathálózatok a társadalmi tőkében, annak három típusában. Az ilyen irányban megkezdett úton jár a jelen munka is, azzal a különbséggel, hogy a társadalmi tőke szociológiaelméletét alapvetően a bizalom társadalomelméletére építi.

A bizalommal kapcsolatban számos tudományterületen folyó elméletalkotás és ezek egy részéhez kapcsolódó empirikus vizsgálatok alapján rekonstruálom a bizalom társadalomelméletének kulcsfogalmait és a köztük lévő összefüggéseket (Füzér 2015b): az ősbizalom, a partikuláris interperszonális bizalom, az általánosított interperszonális bizalom, az absztrakt rendszerekbe vetett intézményi bizalom, valamint az absztrakt rendszerek képviselőibe vetett intézményesített interperszonális bizalom fogalmainak és ezek összefüggéseinek átvezetése a társadalmi tőke elméletébe reményeim szerint biztos alapokra helyezi a társadalmi tőke koncepcióját.

A bizalom univerzális társadalmi jelenség ugyan, mégsem veleszületett képessége a világra jövő embereknek: a szocializációs folyamat során elsajátított olyan társas készségről van szó, amelynek forrása az újszülött és csecsemőkorban fakad. Számos pszichológiai és a szociálpszichológiai iskola (Erikson 2002, Fukuyama 2000, Bereczkei 2009) elemezte a szignifikáns másokkal való korai interakció során kialakuló **ősbizalom** jelenségét: a szignifikáns másokra való ráhagyatkozás, a gondoskodást nyújtók folyamatos jelenléte, illetve a visszatérésükbe vetett bizalom kialakulása a kulcsa mind az önbizalom, mind az interperszonális bizalom készségének. Az erős kötődésnek is nevezett ősbizalom csak megfelelő feltételek mellett alakul ki, hiánya visszavezethető a gondoskodva levés élményének zavaraira, a szignifikáns másokkal való korai interakciók jellegére. Az ingatag önbizalom, a szorongás, a túlzott agresszió és a gyanakvó karakter eredője sokszor az ősbizalom forrásvidékénél keresendő. Ehhez a folyamathoz szorosan kapcsolódóan a szignifikáns mások köre által alkotott elsődleges társadalmi csoport az öntudat „me” fázisának kialakulásában is döntő jelentőséggel bír, a tulajdonképpeni énkép, az öntudat a tágabb társas környezetben, illetve a világban önmagát elhelyező „I” fogalma jóval később alakul ki. Még általánosabb értelemben a világhoz való hozzáállás alapmintáinak kialakulása történik meg ebben az érzékeny időszakban: a születéseményhez is kapcsolódóan kialakulnak a megküzdési stratégiák, a kitüntetett másokon keresztüli világértelmezés folyamán pedig a kicsinyek elsajátítják a társas világot és annak kontextusát.

Az **interperszonális bizalom** az ősbizalom alapján, a másokra és a világra való ráhagyatkozás képességének birtokában alakul ki a szocializációs folyamat egy következő, immáron a normatív dimenziót, azaz a társas világ együttélési szabályainak elsajátítását is magába foglaló szakaszában. (A homo sociologicus, a normakövető lény tehát a homo fidens, a bízó lény alakjából fejlődik ki.) A szocializáció különféle színterein (család, kortárs csoportok, (gyermek) intézmények, média) kora gyermekkortól érvényesítik a társadalmi együttműködés szabályait, a különféle

kapcsolatrendszerekben elvárt együttműködési normákat. A gyermekek megismerik és belsővé teszik a szülőkkel, testvérekkel, rokonokkal, barátokkal és más szereplőkkel való együttműködés szabályait és egyben kialakítják magukban a különféle szerepekre vonatkozó elvárás horizontot, mások lehetséges cselekvési motivációinak és a szerepek normatív keretének egyfajta (implicit) kataszterét (Seligman 1997). Az interperszonális bizalommal összefüggésben lévő együttműködési normák köre nem túl széles: az ősbizalom kialakulásának időszakában nem a kölcsönösség, hanem a kizárólag a gondoskodókat terhelő altruizmus dominál, míg az interperszonális bizalom megnyilvánulási terepét adó különféle kapcsolathálózatokban már a kölcsönösséget igénylő megbízhatóság, tisztesség, becsületesség, kiszámíthatóság normái játszanak szerepet. Meg kell jegyezni, hogy a bizalmatlanság, még ha pszichésen megterhelő is az egyén számára, esetenként indokolt lehet (Luhmann 1979, Barber 1983, Gambetta 1990a, 1990b), illetve bizonyos társadalmi kontextusokban kifejezetten elvárt, melyre az alábbiakban kitérünk.

Az interperszonális bizalom tipikus megnyilvánulási formái a baráti kapcsolatok, a párkapcsolatok, a családi kapcsolatok, a rokoni viszonyok, valamint az olyan közösségek, amelyek lojalitást várnak el tagjaiktól és az együttműködésekre vonatkozó normákon kívül más normatív előírásokat is megfogalmaznak tagjaikkal szemben, mint például egyes vallási közösségek, etnikai csoportok. Az interperszonális bizalom együttműködési normái (gyakran csak impliciten megfogalmazott) etikai és erkölcsi előírásokon alapulnak, melyek betartására az ilyen típusú kapcsolatokban részt vevők számíthatnak. Interperszonális bizalmat feltételeznek az olyan szervezetek is, amelyeket önkéntes társulással hoznak létre, mint pl. a civil szervezetek, vagy éppen a gazdasági társaságok, azaz a vállalatok is.

A bizalom társadalomelméletének kutatási céljaink számára döntő mozzanata annak az összefüggésnek a feltárása, hogy társadalmanként eltérően alakulnak az interperszonális bizalom hátterét adó együttműködési normák: van a társadalmaknak egy olyan köre, amelyekben a megbízhatóság, tisztesség, becsületesség, kiszámíthatóság normáinak érvényesülési igényét igen szűkebbre szabják. A **partikuláris interperszonális bizalom** dominanciájával jellemezhető **szűk bizalmi rádiuszú társadalmak**ra példa az úgynevezett családelvű társadalmak köre (Banfield 1958, Putnam 1993, Fukuyama 1995, Utsi 2002, 2008, 2013), ahol a családi, rokoni kapcsolatokat az erős, szinte feltétel nélküli lojalitás és a hűség határozza meg, míg a családon kívüliek viszonylatában az együttműködési normák nem követelik meg a megbízhatóságot, a szolidaritást, sőt bizonyos esetekben nemcsak megengedik, de kifejezetten elő is írják a bizalmatlanságot és a megbízhatatlanságot (Banfield 1958). Ide sorolhatóak a latin-amerikai és kínai társadalmak, Dél-Olaszország, Franciaország és Magyarország is. Hasonlóan alakulhatnak bizonyos vallási közösségek, szekták, illetve etnikai csoportok bizalmi viszonyai is: lojalitás, megbízhatóság befelé, bizalmatlanság és a szolidaritás hiánya kifelé. A szűk bizalmi rádiusz dominanciájával jellemezhető társadalmakban tehát nem pusztán arról van szó, hogy partikuláris csoportokra korlátozódik a bizalom, hanem arról is, hogy a szűk bizalmi rádiusz tipikusan együtt jár a csoporthoz nem tartozókkal szembeni bizalmatlansággal.

A társadalmak egy másik típusában a partikuláris interperszonális bizalom nem zárja el az egyéneket a családi, rokoni, vallási, etnikai csoporton kívüliektől. **Az általánosított interperszonális bizalommal** rendelkező **tág bizalmi rádiuszú társadalmak**ban az egyének a szocializáció során elsajátítják a partikuláris csoport(ok)hoz nem tartozókkal kapcsolatos együttműködés normáit: az általánosított bizalom hátterében álló megbízhatóság, tisztesség, becsületesség, kiszámíthatóság előírásai

mindenkire vonatkoznak a társadalomban, és betartásukra kölcsönösen számítanak is az önkéntesen létrehozott szerveződésekben, mint például az egyesületekben, civil szervezetekben, mozgalmakban, illetve a családi kereteken túllépő vállalkozásokban (Putnam 1993, Fukuyama 1995). A tág bizalmi rádiuszú társadalmakban olyan erkölcsi normák érvényesülnek még, mint a tolerancia, az együttműködés, az udvariasság és a szolidaritás az össztársadalmi perspektívából kedvezőtlen helyzetű csoportok, egyének iránt. Az ilyen társadalmakra példa Észak-Olaszország, a németalföldi és skandináv társadalmak, Németország, Japán és az Egyesült Államok.

A partikuláris és az általánosított interperszonális bizalomnak, illetve a kettő fenti értelemben vett viszonyának döntő jelentőséget tulajdonítanak a stabil demokráciák (Putnam 1993, 1995, 2000) és a sikeres gazdaságok (Fukuyama 1995, 1999) társadalmi hátterének biztosítása terén. Azokban a társadalmakban ugyanis, ahol jelen van a spontán szociabilitás (Fukuyama 1995), a társulás művészete (Tocqueville nyomán Putnam 1995, 2000), az ezen alapokon virágzó erős civil társadalom a demokrácia stabilitását biztosítja, a családi vállalkozásokon túllépő, de nem állami nagyvállalatok és azok hálózatai pedig a globális gazdaság viszonyai közepette biztosítják az érintett gazdaságok sikerét.

A bizalom társadalomelméletében sokszor találkozunk a premodern és modern társadalmak dichotómiájával, illetve a partikuláris interperszonális bizalomnak és az általánosított interperszonális bizalomnak ezen dichotómia mentén történő szembeállításával. Amint láttuk, az interperszonális bizalom két válfaja valóban mutathat összeegyeztethetlenséget, de a modernitás nem hozza magával szükségszerűen a partikuláris interperszonális bizalom jelentőségének csökkenését. Amit viszont valóban magával hozott, az a modern és késő modern társadalmak differenciálódásával, absztrakt (főként technikai) rendszereinek, illetve „személytelen”, bürokratikus hivatalainak és intézményeinek elterjedésével összefüggésben lévő új típusú bizalmi viszonyok kihívása – ezeket valóban szembe lehet állítani a premodern társadalmak jórészt face-to-face kapcsolatokon alapuló bizalmi viszonyaival. Simmel ([1908] 1973), Luhman (1979, 1990), Barber (1983), Giddens (1990, 1991), Misztal (1996), Seligman (1997) és Sztompka (1999) nyomán a modernitás a bizonytalanság és a kockázatok olyan rendszerét hozta magával, amelyben „csak bizonyos külsőségeket kell tudnunk valakiről ahhoz, hogy a közös akció szempontjából kívánatos bizalmunk meglegyen benne ... már nincs szükség a tulajdonképpeni személyes tudásra” (Simmel ([1908] 1973: 323). Ezt a körülményt Simmel a modernitás azon meghatározó tulajdonságának tudja be, hogy „az életnek ezernyi előfeltétele van, amelyeket az egyén nem tud alapjukig követni és igazolni, amelyekkel kapcsolatban tehát ... a bizalomra van utalva” ([1908] 1973: 317). Számtalan technikai rendszer és intézmény hatékony működése azon a bizalmon alapszik, amely problémamentesnek veszi felépítésüket, működési elveiket és nem kívánja ezeket sem mélyebben megérteni, sem befolyásolni. Gondoljunk a légitársaságokra, az internet rendszereire vagy az egészségügyi intézményekre: nagyon kevesen rendelkeznek szaktudással ezen absztrakt rendszerek működését illetően, és nincs is szükség arra, hogy megértsük a működésükkel kapcsolatos összefüggéseket. Amire szükség van, az az, hogy laikusként rá tudjuk bízni magunkat a bennük megtestesülő szakértelemre. Ezt a jelenséget nevezzük **intézményi bizalomnak**. Természetesen az emberi tényező soha nem hiányzik, az absztrakt rendszerek működtetőiben is szükségesnek mutatkozik megbízni, illetve azokban, akik a működtetők (például a repülőgép pilóták, az altatóorvosok, avagy a tanítók) szakértelméért és integritásáért kezdeskednek, többnyire szintén intézményesített keretben (például rendszeres pszichológiai vizsgálatok és szakmai felügyelet révén). Az intézményi bizalom mellett tehát vizsgálni kell az **intézményesített interperszonális bizalmat** is.

A bizalom társadalomelméletének alkalmazásával a társadalmi tőke olyan szociológiaelméletét tudjuk megalapozni, amely a bizalom különféle fajtái mentén a hozzájuk kapcsolódó együttműködési normákkal együtt rajzolja körül a társadalmi tőke három ideáltípusát.

1. sz. táblázat: A társadalmi tőke három típusának összefüggése a bizalom fajtáival és forrásaival

	megkötő (bonding) társadalmi tőke	összekötő (bridging) társadalmi tőke	összekapcsoló (linking) társadalmi tőke
bizalom fajtája	partikuláris interperszonális bizalom	általánosított interperszonális bizalom	intézményi bizalom és intézményesített interperszonális bizalom
bizalom forrásai	- kötődő nevelés (ősbizalom) - indirekt szocializáció (család, kortárs csoportok, média) - közösségi normák - rendies társasági életbeli szocializáció	- kulturális szokások - direkt szocializáció (iskola, munkahely) - csoportélmények - kooperatív készségek formális oktatása - csoportmunka	- direkt szocializáció (iskolai oktatás és rejtett tanterv, munkahely szocializáló hatása) - intézmények, technikai rendszerek működőképességének megtapasztalása - politikai szocializáció
együttműködés normái, a megbízhatóság forrásai	- altruizmus - szülői odaadás - gyermeki ragaszkodás - párkapcsolati hűség - baráti hűség, lojalitás - családi, rokoni, vallási, etnikai közösségi lojalitás - reciprocitás - rendi becsület	- tisztesség - becsületesség - kiszámíthatóság (konvenciókkal kapcsolatos normakövetés) - jó hírnév - jóindulat - elismerés - reciprocitás	- (jog)szabálykövetés - kompetencia (befolyással bírók és nem bírók körében is) - szaktudás - fiduciárius felelősség - presztízs - tekintélytisztelet - hagyománytisztelet - hivatásrendi konvenciók - méltányosság
személyiség jegyek	- önbizalom - megküzdési képesség - magabiztosság - kötődés, elköteleződés - internalizált rendies életvitelmód	- szavahihetőség - igazmondás - tolerancia - udvariasság - türelem - együttműködő készség - spontán társas készség - morális autonómia	- integritás - hitelesség - szubjektív kompetencia

A bizalom társadalomelméletének jelen munka céljaira történő rekonstrukcióját annak az összefüggésnek a kiemelésével zárjuk, hogy a szűk bizalmi rádiuszú társadalmakban domináns partikuláris interperszonális bizalmi viszonyok nyitottságot mutatnak az intézményesített interperszonális bizalom és az intézményi bizalom irányában, míg a tág bizalmi rádiuszú társadalmakban domináns általánosított interperszonális bizalmi viszonyok közepette jellemző az idegenkedés az intézményesített interperszonális bizalomtól (Putnam 1995, 1999).

A társadalmi tőke három típusának megnyilvánulási formáit a bizalom társadalomelméletének fenti összefoglalása alapján olyan módon tárgyaljuk, hogy figyelembe vesszük a társadalmi tőke mind pozitív, mind negatív töltetű megnyilvánulásait, másrészt a társadalmi tőkét adottságként kezelő szemléletmódot kiegészítjük a társadalmi tőke dinamikus megközelítésével, a társadalmi tőke erodálódásának, illetve fejlesztésének, gyarapodásának szempontjaival.

2 sz. táblázat: A társadalmi tőke három típusának megnyilvánulási formái

	megkötő (bonding) társadalmi tőke	összekötő (bridging) társadalmi tőke	összekapcsoló (linking) társadalmi tőke
a társadalmi tőke megnyilvánulási formája alapvetően előnyös társadalmi hatással	- párkapcsolat - barátság - család, rokonság - családi vállalkozások - etnikai közösségek bizonyos csoportjai - vallási közösségek bizonyos csoportjai - rendies társadalmi csoportok (Stand)	- szomszédság - társasházi lakóközösség - iskolai osztályközösség, osztálytalálkozók - szülői munkaközösség - csapatsport, csoportos edzés - team/brigád alapú munkahely - csapatépítő tréning - társasági élet - önkéntes munka - szívesség (viszonzása), kaláka - civil szervezetek, mozgalmak - vallási szervezetek - politikai szervezetek - vállalkozások - együttműködő cégek hálózatai - Hitel	- közbiztonság - állampolgári jogok és kötelezettségek - képviseleti demokrácia - tüntetés, petíció - lobby - szakszervezetek - konzultáció - közszolgáltatások - fejlesztési projektek - adózás - hierarchikus, bürokratikus szervezetek (pl. kormányzati szervek, állami vállalat, iskola, egyetem, kórház, hadsereg, egyház)
a társadalmi tőke megnyilvánulási formája előnytelen társadalmi hatással	- családon belüli erőszak - gyermekek szexuális bántalmazása - szexuális erőszak (ismerős elkövetővel) - etnikai vagy vallási konfliktusok	- iskolai zaklatás - munkahelyi zaklatás - cyber zaklatás - rossz szomszédság - uzsora (szegénynegyedben) - intolerancia - előítélet - totalitárius besűgés - kartell - bűnszövetkezet - polgárháború	- korrupció - nepotizmus - patrónus-kliensi kapcsolatok - diszkrimináció - gyónási, ügyvédi, orvosi titoktartási kötelezettség megszegése - nomenklatúra - az állampolgár megbízhatóságának totalitárius igénye
a társadalmi tőke hiánya, vagy erodálódása	- egyszülős családok - időskori izoláció - totalitárius atomizálódás - szorongás - önbizalom hiány - agresszió	- familizmus - munkanélküliséghez kapcsolódó izoláció - szórakoztatóipar izoláló hatása (TV nézés, számítógépes játék) - a cégműködtetés jogszabályainak sűrű változásai - körbetartozások - defenzív vezetés - gyanakvás, rosszindulat	- adóelkerülés - védelmi és biztonsági piac bővülése - rendszerellenes protest - parókiális politikai kultúra terjedése - Politikmüdigkeit (elfordulás a politikai intézményektől)
a társadalmi tőke fejlesztése, vagy gyarapódása	- szülői képességfejlesztés biztos kezdet programokban - kapcsolatápoló IKT: Skype, közösségi oldalak, chat applikációk	- gyalogosbarát utcák - kötelező közösségi szolgálat - szomszédsági kapcsolatok erősödése (community coaching)	- állampolgári ismeretek - kötelező közösségi szolgálat - részvételi módszerek a fejlesztéspolitikában (pl. CLLD)

A társadalmi tőke empirikus kutatása számára feltártuk tehát azokat a szempontokat, amelyek mentén a három társadalmi tőke típus készletei, illetve ezek változásai vizsgálhatóak. Az ideáltipikus elméletalkotás jellemzőjeként eddig azt láttuk, hogy a megkötő, az összekötő és az összekapcsoló társadalmi tőke modelljei az empirikus valóság fölött lebegve, annak pusztán mérőeszközeiként kerültek körülhatárolásra, a társadalmi valóságra történt eddigi utalásaink maguk is további ideáltípusokra vonatkoztak csupán. Az ideáltípus próbája a konkrét társadalmi folyamatok értelmezése.

Minden társadalmi tőke kutatás kiindulópontjában célszerű tisztázni nagy vonalakban, hogy a vizsgálni tervezett társadalom/társadalmak esetében, a már rendelkezésre álló tudás alapján, az interperszonális bizalom mintázatai miként alakulnak, inkább szűk bizalmi rádiuszú, vagy éppen tág bizalmi rádiuszú társadalom vizsgálatát tűzzük ki célul. Amennyiben a magyar társadalmat vizsgáljuk, ebben a vonatkozásban szerencsés helyzetben van a kutató, kiváló elemzések sora áll rendelkezésre (Utasi 2002, 2008, 2013) annak alátámasztására, hogy alapvetően szűk bizalmi rádiuszú társadalomban kutatunk. Ezt a körülményt célszerű a hipotézisek megfogalmazásánál is figyelembe venni, különösen akkor, ha nemzetközi összehasonlító vizsgálatot végzünk.

A társadalmi tőke bármely megnyilvánulási formájára vonatkozzon is vizsgálatunk, a kutatási kérdések megfogalmazását és operacionalizálását a társadalmi tőke háttérében álló bizalmi viszonyok és együttműködési normák mentén, ezekre (is) vonatkoztatva célszerű kivitelezni. Érdemes továbbá megfontolni, hogy a társadalmi tőkével összefüggésben lévő jelenség vizsgálata kiterjeszhető-e a társadalmi tőke alakulása (gyarapodása, avagy erodálódása) folyamatának elemzésévé. A fentiek reményeink szerint az utóbbihoz is támpontot nyújtanak.

V. A kutatás empirikus forrásai és eredményei:

A jelen munka egy átfogóbb kutatási program² részeként vizsgálja társadalmi tőke és városfejlesztés viszonyát. A kutatás kvantitatív részében felhasználtam a 2001-es és 2011-es Pécsre vonatkozó népszámlálási adatokat, valamint két nemzetközileg standardizált kérdőíves vizsgálat eredményeit: a Pécs keleti városrészének szegregátumaiban 2005-ben végzett társadalmi tőke vizsgálatot, amelyben az ENSZ Statisztikai Részlegének (UNSD) Siena Csoportja által javasolt társadalmi tőke mérőeszközt használtuk, illetve a 2006-ban az EU-SILC éves hullámához minta kiegészítéssel kapcsolódó vizsgálatot, amelyben Pécs keleti városrészének egészét vizsgáltuk a társadalmi tőke és a társadalmi egyenlőtlenségek szempontjából (Füzér 2007, Füzér, Monostori 2012). A kutatás kvalitatív részében fókuszcsoporthoz interjúkat készítettem a városfejlesztési folyamatokban résztvevő csoportok szereplőivel, felhasználtam az egyes projektek, illetve részvételi folyamatok során keletkezett írásos dokumentumok széles körét, valamint résztvevő megfigyelőként jelen voltam szinte minden partnerségi rendezvényen a városfejlesztési stratégiák alkotása során.

A kérdőíves vizsgálatok alapján végzett elemzések alátámasztották azt a hipotézist, hogy az alacsony társadalmi státuszú, szegregátumokban élő csoportok körében a társadalmi tőke mindhárom fajtájának koncentrációja alacsony, míg a magasabb társadalmi státuszúak irányába haladva egyre nő

² OTKA PD 104150 „Társadalmi tőke és városfejlesztés”, 2012-2016.

mind az összekötő, mind az összekapcsoló társadalmi tőke koncentrációja (Füzér 2007, Füzér, Monostori 2012).

A vizsgált három városfejlesztési folyamatban, a szociális városrehabilitációban (2005-2015), a Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa projektekben és a Pécs2030, illetve Pécs2020 stratégiai dokumentumok tervezési folyamatában részt vevők körében azonban, az előzetes feltételezéssel szemben, eredményeink alapján nem az eleve több társadalmi tőkével rendelkező, magasabb társadalmi státuszú csoportok voltak képesek növelni összekötő és összekapcsoló társadalmi tőkéjüket, hanem a társadalmi kirekesztődésben érintettek, a szegregátumok lakói. Az alábbi táblázat összefoglalja a társadalmi tőke alakulásával kapcsolatos empirikus eredményeket a vizsgált három városfejlesztési folyamatban.

3 sz. táblázat: A társadalmi tőke (TT) alakulása a városfejlesztési folyamatokban Pécsen (2004-2015)

	Pécs2010 Európa Kulturális Fővárosa (2004-2011)	Pécs2020, Pécs2030 stratégiatervezés (2011-2015)	szociális városrehabilitáció (2005-2015)
előzetesen adott társadalmi tőke	- összekötő TT: projektötlet és pályázati anyag a helyi értelmiség és szakemberek révén - összekapcsoló TT: országos politikai lobby; európai értelmiségi lobby	- összekötő TT: önszerveződés a helyi értelmiség és szakemberek körében (Városkooperáció, Városműhely, FAL internetes portál)	- gyér megkötő és összekötő TT a szegregátumokban - összekapcsoló TT: MMSzSz „Jelenlét” programja
a folyamatban felhasznált társadalmi tőke	- összekötő TT: helyi szakemberek a kulturális városfejlesztési beruházásokra kiírt pályázatokban; EKF önkéntesek; civil EKF mikro projektek - összekötő és összekapcsoló TT: az EKF kulturális rendezvénysorozata	- összekötő TT: a tervezői konzorcium szakember csapatának (15 fő) műhelymunkája - összekötő és összekapcsoló TT: részvételi projekt	- szomszédsági/összekötő TT: community coaching, szomszédsági munkacsoportok, mikro projektek (pl. foci pálya és bajnokság) - összekapcsoló TT: coachok városi kapcsolatai; választott szószólók; tárgyalások városi önkormányzat, közmű és közszolgáltató cégek képviselőivel
a folyamat társadalmi tőkére gyakorolt hatása	- összekötő TT: a helyi projektosztály kialakulása - összekötő és összekapcsoló TT gyengülése: kiegészítés a kulturális városfejlesztésben közreműködő szakemberek körében - összekapcsoló TT gyengülése: kiábrándulás a helyi civil és szakmai körökben	- összekapcsoló TT gyengülése: a részvétel meghiúsulása gyengíti a helyi szakemberek és értelmiség körében a helyi közbizalmat a helyi politikai intézmények iránt; a helyi projektosztály erősödése - összekapcsoló TT: a részvételi projekt számos szereplője helyi választott képviselői posztra jelöltette magát	- megkötő TT: önbizalom; kollektív szubjektív kompetencia érzés; helyi szolidaritás - összekötő TT: városrész imázsának javulása a helyi sajtóban - a közszolgáltatók, városi cégek és az önkormányzat szakemberei körében kialakuló fiduciárius felelősség a szegregátumok iránt

A redisztribúciós egyenlőtlenségek újratermelődésével kapcsolatos hipotézisünkkel nem egybevágó fenti eredmények magyarázatát a szociális városrehabilitációval összefüggésben a részvétel lehetséges módozatai közül a közösség által irányított helyi fejlesztés (community led local development, CLLD) európai uniós ideálját sok tekintetben megvalósító, Pécsen a United Nations Development Programme által 2012 óta meghonosított ún. community coaching módszerének sikeres alkalmazásában látjuk (Füzér 2015a). Ennek a hagyományos közösségfejlesztéstől és kliens-centrikus szociális munkától merőben különböző módszernek az a lényege, hogy a coach-ok rendszeres személyes jelenlétükkel megszólítják és beszélgetésekre hívják a saját házuk/udvaruk határain túllátni képes helyieket. Minden konkrét projekttől vagy fejlesztési forrástól mentes keretben, a helyiek problématerképére kíváncsian a coach koordináló szerepben közreműködik abban, hogy a helyiek megfogalmazzák közös, elsősorban a lakóhelyüket érintő problémáikat, átgondolják, hogy milyen eszközökkel, erőforrásokkal rendelkeznek ők maguk az azonosított problémák megoldásában, enyhítésében, és személy szerint miként tudnának közreműködni a felmerült javaslatok kivitelezésében. Az ún. szomszédsági munkacsoportok (időnként bővülő, időnként szűkülő résztvevői körrel, de mindig nyitottan bárki csatlakozására) ezt követően közösen határozzák meg a prioritásokat és a coach segítségével felvázolják saját maguk számára, hogy az olyan problémák vonatkozásában, amit saját erőből nem tudnak (teljesen) megoldani, kihez forduljanak segítségért és mi kérjenek. Egy konkrét példa az egyik Pécs keleti városrészi munkacsoportból egy olyan buszmegálló át- illetve visszahelyezésének esete, amelynek a felszállást kiszolgáló hivatott állomása hosszú évekkel ezelőtt a közeli tér belső szakasza nyújtotta relatíve biztonságos környékéről kikerült a tér másik oldalát övező forgalmas autóútra – annak is a másik oldalára. A szegregátum busszal történő elhagyása így balesetveszélyes mutatóvá változott – szimbolikusan is ráerősítve a kirekesztődés térbeli dimenziójára. A munkacsoportban a helyiek problémalistájának elejére került a buszmegálló visszahelyezése, a coach segítségével azonosították az illetékes hatóságot, illetve céget, a megkeresendő személyeket és megválasztották maguk közül azt a szószólót, aki ennek az ügynek az erejéig a munkacsoport nevében részt vett a coach jelenlétében a hatóság(ok)kal folytatott egyeztetés(ek)en. A buszmegálló immáron ismét a tér belső oldalán van, minden nap emlékeztetve a helyieket arra, hogy együtt sokkal erősebbek. A megkötő társadalmi tőkájük megerősödött azzal, hogy kialakult a szomszédsági szolidaritás és a kollektív szubjektív kompetencia érzésük, az a tudat, hogy tudnak együtt gondolkodni és tenni a helyi bajok orvoslása terén. Az összekötő társadalmi tőkájük növekedése a lakóhelyükről a város közvéleményében élő kép javulása révén következett be és ezzel összefüggésben azáltal, hogy a korábbi visszahúzódnak helyett már részt vesznek a lakóhelyük tágabb, alsó középosztályi környékén rendezett nyilvános eseményeken, ünnepségeken, fesztiválokon. Talán legfontosabb az a gyarapodás, ami az összekapcsoló társadalmi tőkájükben következett be: ezek a társadalmi kirekesztődésben érintett csoportok nemcsak szubjektíve váltak újra helyi állampolgárokká, kialakítván a helyi intézmények iránti bizalom egy fokát, aktív kapcsolatokat ápolva ezen intézmények képviselőivel, de interszubjektíve is, a problémáik elismerése és azon gyakorlati megoldások révén, melyeknek kivitelezésében személy szerint is közre tudnak működni. (A buszmegálló példáján: a helyiek újonnan megszervezett polgárőrsége a buszmegállót és környékét is igyekszik rendben tartani – eddig sikerrel.) A helyiek részvételével, de más városi szereplők intenzív közreműködésével megvalósuló változtatások jó része immáron a szociális városrehabilitációs projektek keretében történik: ezekben sikerült megőrizni a community coaching módszereit, a létező gyakorlatba történő

bekapcsolódás módszerével betanítván újabb szakembereket, akik immáron más szegregátumokban próbálják alkalmazni közösségfejlesztésnek, a közösségi szociális munkának ezt a társadalmi tőke fejlesztése szempontjából rendkívül előnyös módszerét. A szociális városrehabilitáció sikeres európai és hazai példái (Füzér 2005, 2007, Füzér et al. 2005, 2006, Bukowski, Füzér 2007) esetében megfigyelhető a tudatos törekvés arra, hogy az ilyen típusú projektek tervezésébe és kivitelezésébe is bevonják a helyieket, ezáltal realisabbá téve a szociális városrehabilitáció eredményeinek hosszú távú fenntartását. A community coaching azonban gyakorlati módszereket is ad a szakemberek kezébe: a helyiek részvételét társadalmi tőkéjük gyarapításával együtt járó módon képes biztosítani.

Ezzel a társadalmi tőke sikertörténettel szemben a magasabb társadalmi státuszúak hatással bíró részvétele jóformán meghiúsult mind a Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa projektjei, mind a városfejlesztési stratégiaalkotás során. Noha mindkét esetben fellelhető volt az eredeti elköteleződés szinte minden szereplő részéről a részvételi módszerek és elvek irányába, nagyjából a CLLD vonalai mentén, valamint adva voltak az összekötő és az összekapcsoló társadalmi tőke készletek, sőt az önszerveződés is a helyi tudás elit és a szakemberek körében (a Városkooperáció és a Városműhely keretében), végül nemhogy nem sikerült ezen csoportoknak gyarapítaniuk társadalmi tőke készletüket, de a részvétel fiaskója még ki is kezdte az összekapcsoló társadalmi tőke alapját, a helyi politikai intézményekbe vetett bizalmat. A Pécs2020 és Pécs2030 stratégiák tervezése során külön projekt keretben került volna sor a „részvételre”, de a helyi projektosztály révén előálló határidők, lehetséges projekttevékenységek és indikátorok koordinátarendszerében valós részvétel nem volt lehetséges (Füzér 2015a). A Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa projektek esetében pedig az intellektuális és szakmai projekt előkészítés fázisa után az ország legnagyobb funkcióbővítő városfejlesztési beavatkozásává magát kinövő kulcsprojektekkel együtt járó menedzsment feladatok egyrészt, másrészt a nagy volumenű beruházási források a részvételi városfejlesztés szereplői helyett az ezen projektek nyomán kialakuló helyi projektosztály, valamint a helyi és országos politikai elitek kezébe helyezték a folyamatokat. Ezzel minden más szereplőt gyakorlatilag kívül rekedt a tulajdonképpeni EKF-es városfejlesztésből – ami a 2010-es kulturális fővárosi év eseményeitől, programjaitól teljesen elkülönülő részvételi folyamatokra adott volna lehetőséget.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy társadalmi tőke szorosan kapcsolódik ugyan a gazdasági és az emberi tőkéhez, az utóbbi kettő azonban elsősorban a piaci viszonyokba kapcsolja be az embereket. A társadalmi tőke viszont a redisztribúciós folyamatokban van döntő jelentősége, különösen annak projekttesített változataiban, amelyek fontos szerepet töltenek be a gazdasági fejlődési zónákon kívül eső térségekben. A városfejlesztés keretében lehetőség van a társadalmi tőke gyarapítására, de az erodálására is. Eredményeink alapján elmondhatjuk, hogy a részvétel minősége kulcsszerepet játszik abban, hogy gyarapszik, vagy erodálódik a társadalmi tőke, amely a kevés rendelkezésre álló erőforrások egyike a félperifériás közép-európai növekedési zóna periferiáján elhelyezkedő pécsi helyi társadalom számára.

Hivatkozások:

Banfield, E. C. 1958. *The Moral Basis of a Backward Society*. Glencoe: Free Press.

Barber, B. 1983. *The Logic and Limits of Trust*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Bereczkei, T. 2009. *Az erény természete: önzetlenség, együttműködés, nagylelkűség*. Budapest: Typotext.

Bohle, D., Greskovits, B. 2012. *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. Ithaca, London. Cornell University Press.

Böröcz, J., Sarkar, M. 2005. What is the EU? *International Sociology* 20 (2): 153-173.

Bukowski, A., Füzér, K. 2007. „Problems and alternatives in urban rehabilitation policy co-ordination across cities and regions of Europe.” In *Urban Rehabilitation in Segregated Districts of Central and Eastern European Cities: Studying Social Exclusion and Developing Urban Policy*: 11-24. Andrzej Bukowski, Katalin Füzér, Barbara Jabłońska, Marta Smagacz (eds.). Krakow: RABID.

Csizmadia Zoltán. 2008. „Kapcsolathálózatok és társadalmi „tőkék”.” In *Modern szociológiai paradigmák*. Szerk. Némedi Dénes. Budapest: Napvilág: 265-318.

Csurgó B., Kovách I., Kucerova E. 2008. "Knowledge, Power and Sustainability in Contemporary Rural Europe" in *Sociologica Ruralis* 48(3): 292-312.

Czibere, I., Kovács, I. (szerk.) 2013. *Fejlesztéspolitika – Vidékfejlesztés*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

Erikson, E. H. 2002. *Gyermekkor és társadalom*. Budapest: Osiris.

Eyal, G., Szelenyi, I., Townsley, E. 1998. *Making Capitalism Without Capitalists: Class Formation and Elite Struggles in Post-communist Central Europe*. London: Verso.

Field, J. 2003. *Social Capital*. London: Routledge.

Fukuyama F. 1995. *Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.

Fukuyama, F. 1999. *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstruction of Social Order*. New York: Free Press.

Füzér, K., Sik, E., Gerő, M., Zongor, G. 2005. *A társadalmi tőke növelésének lehetőségei fejlesztéspolitikai eszközökkel*. Budapest: TÁRKI.

Füzér, K. 2005. A társadalmi tőke szerepe a városrehabilitációban. *Acta Sociologica (Pécsi Szociológiai Szemle)* 1(1), 5-17.

Füzér, K. 2007. „The role of social capital in social exclusion: the segregating district of Pécs East in the light of EU-SILC 2006.” *Urban Rehabilitation in Segregated Districts of Central and Eastern European Cities: Studying Social Exclusion and Developing Urban Policy*: 43-73. Andrzej Bukowski, Katalin Füzér, Barbara Jabłońska, Marta Smagacz (eds.). Krakow: RABID.

Füzér, K., Monostori, J. 2012. Social Capital, Social Exclusion and Rehabilitation Policy in the Hungarian Urban Context (pp.). In: *Urban Social Capital: Civil Society and Urban Life*, Lewandowski, J. & Streich, G. (eds.), 31-75. Farnham: Ashgate.

- Füzér, K. 2015a. Probing participatory urban development: ECoC and urban strategies in post-millennial Pécs. In Bill Chambers (ed.) *Culture and Growth (UNEEC Forum 7.)*. Sibiu: UNECC. (megjelenés alatt)
- Füzér, K. 2015b. A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológiaelmélete. *Századvég* 2015 (4). (megjelenés alatt)
- Gambetta, D. 1990a. „Maffia: The Price of Distrust.” In *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, (ed.) Gambetta, D., 158-175. Oxford: Basil Blackwell.
- Gambetta, D. 1990b. „Can We Trust Trust?” In *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, (ed.) Gambetta, D., 213-237. Oxford: Basil Blackwell.
- Giddens, A. 1990. *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-Identity*. Stanford: Stanford University Press.
- Granberg, L., Andersson, K., Kovách, I. (szerk.) 2015. *Evaluating the European Approach to Rural Development: Grass-Roots Experiences of the LEADER Programme*. Farnham: Ashgate.
- Halpern, D. 2005. *Social Capital*. Cambridge: Polity Press.
- Kovách, I. „LEADER, The New Social Order and Central and Eastern European Countries” In *Sociologica Ruralis* 2000 40 (2): 181-190.
- Kovách, I., Kristóf, L. 2007. „The Projectification of Power. The Impact of European Integration on Power and Society” (pp.). In *From Transition to Globalization*, Bayer, J. & Jensen, J. (eds.), 191-205. Budapest: MTA PTI.
- Kovách, I., Kucerova, E. 2006. „The Project Class in Central Europe: The Czech and Hungarian Cases.” *Sociologica Ruralis* 2006 46: 3-21.
- Kovách, I., Kucerova, E. 2009 „The Social Context of Project Proliferation – The Rise of the Project Class.” *Journal of Environmental Policy and Planning* 2009 11 (3): 203-220.
- Luhmann, N. 1979. *Trust and Power*. New York: John Wiley.
- Misztal, B. 1996. *Trust in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Portes, A. 1998. Social capital: its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*. 24: 1-24.
- Putnam, R. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Putnam, R. 1995. „Bowling alone: America’s declining social capital.” *Journal of Democracy* 1995 6: 65-78.
- Putnam, R. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon&Schuster.
- Seligman, A. B. 1997. *The Problem of Trust*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Simmel, G. 1973 [1908]. „A titok és a titkos társadalom.” In *Georg Simmel. Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Budapest: Gondolat.
- Sjöblom S., Andersson K., Ecklund E., Godenhjelm S. (eds). 2006. *Project Proliferation and Governance*. Helsinki: Helsinki University Press.

Sjöblom S., Andersson K., Marsden T., Skerratt S. (eds). 2012. *Sustainability and Short-term Policies*. Farnham: Ashgate.

Szántó Zoltán, Tóth István György. 2006. „A társadalmi kapcsolatháló-elemzés: fogalmak, modellek és alkalmazások.” In Szántó Zoltán, *Analitikus szemléletmódok a modern társadalomtudományban*. Budapest: Helikon: 171-199.

Szelényi, I. 1996. „Cities under Socialism – and After.” In *Cities After Socialism: Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies*, edited by Gregory Andrusz, Micheal Harloe, Iván Szelényi, 286-317. Oxford: Blackwell.

Sztompka, P. 1999. *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Utasi, Á. 2002. *A bizalom hálója*. Budapest: Új Mandátum.

Utasi, Á. 2008. *Éltető kapcsolatok*. Budapest. Új Mandátum.

Utasi, Á. 2013. *Kötelékben. Szolidaritás-hálók és közélet*. Szeged: MTA TK-Belvedere.

Woolcock, M., Deepa, N. 2000. Social capital: implications for development theory, research, and policy. *World Bank Research Observer* 15(2), 225-249.

Woolcock, M. 2001. The place of social capital in understanding social and economic outcomes. *Isuma: Canadian Journal of Policy Research* 2(1), 1-17.

A habilitáció témaköréhez kapcsolódó megjelent és megjelenés alatt lévő publikációk:

1. 1994. The Problem of Trust and the Transition from State Socialism. (Társszerző Adam Seligman.) In: Adam Seligman, Calhoun Craig (szerk.), *Comparative Social Research: The Transition from State Socialism in Eastern Europe: The Case of Hungary*: 193-221. Greenwich, Connecticut: JAI Press.
2. 2005. Társadalmi tőke szerepe a városrehabilitációban. *Acta Sociologica: Pécsi Szociológiai Szemle* 1 (1):5-17.
3. 2005. *A társadalmi tőke növelésének lehetőségei fejlesztéspolitikai eszközökkel* (Társszerzők Gerő Márton, Sik Endre, Zongor Gábor.) Budapest: TÁRKI.
4. 2006. Társadalmi tőke és fejlesztés (társszerzők Gerő Márton, Sik Endre, Zongor Gábor) *Társadalmi Riport* 9:(1): 335-350.
5. 2007. The role of social capital in social exclusion: the segregating district of Pécs East in the light of EU-SILC 2006. In: Andrzej Bukowski , Füzér Katalin , Barbara Jablonska , Marta Smagacz (eds.) *Urban Rehabilitation in Segregated Districts of Central and Eastern European Cities: Studying Social Exclusion and Developing Urban Policy* : 43-73. Krakko: Wydawnictwo Rabid.
6. 2007. Problems and barriers in urban rehabilitation policy co-ordination across cities and regions of Europe. (Társszerző Andrzej Bukowski.) In: Andrzej Bukowski , Füzér Katalin , Barbara Jablonska , Marta Smagacz (eds.) *Urban Rehabilitation in Segregated Districts of Central and Eastern European Cities: Studying Social Exclusion and Developing Urban Policy* : 11-26. Krakko: Wydawnictwo Rabid.
7. 2011. Social urban rehabilitation policies and universities: the case of Pécs, European Capital of Culture and the University of Pécs. In: Wim Coudenys (ed.) *Inclusion Through Education and Culture (UNEEC Forum 3.)*: 153-161. Sibiu: UNECC.
8. 2012. Social Capital, Social Exclusion and Rehabilitation Policy in the Hungarian Urban Context. (Társszerző: Monostori Judit.) In: Joseph Lewandowski , Gregory Streich (eds.) *Urban Social Capital: Civil Society and Urban Life*: 31-75. Farnham: Ashgate.
9. 2013. Review of Dorothee Bohle, Béla Greskovits: Capitalist Diversity on Europe's Periphery. *Demográfia English Edition* 56:(5): 89-93.
10. 2013. Urban development beyond the European Capital of Culture programme: The local project class and local partnerships: allies, rivals or foes? In: Imre Komlósi, Gyöngyi Pozsgai (eds.) *Ageing Society, Ageing Culture? (UNEEC Forum 5.)*: 249-257. Sibiu: UNECC.
11. 2013. Normative-functionalist Occupational Class Analysis in Context: Normativity, Social Exclusion and the EU/Global Dimensions of the Labor Market. *Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association* 23: (4): 64-71.
12. 2013. The project class: making and breaking social capital in urban and rural development. *Szociális Szemle* 6:(1-2): 28-34.
13. 2015. Probing participatory urban development: ECoC and urban strategies in post-millennial Pécs. In Bill Chambers (ed.) *Culture and Growth (UNEEC Forum 7.)*. Sibiu: UNECC. (megjelenés alatt)
14. 2015. A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológiai elmélete. *Századvég* 2015 (4). (megjelenés alatt)